

Notat om skarpretternes virke som kirurger

Notatet bygger på Kristian Carøe: *Bøddel og Kirurg. Medicinsk-Historiske Smaaskrifter ved Vilhelm Maar, 2.* (København 1912, Vilhelm Trydes forlag)

Rundt om i Europa kendes der mange eksempler fra det 17de og 18de århundrede på, at bødlerne udførte kirurgisk arbejde, og også herhjemme er der mange vidnesbyrd om skarpretternes virke som kirurg. Efterhånden som der kom flere og flere uddannede kirurger i Danmark blev skarpretternes kirurgiske virke mødt med modstand, og i 1752 blev der fremsat et forslag til en ny medicinalforordning med en bestemmelse om, at skarpretterne ikke mere måtte kurere patienter. Forslaget blev ikke lov, og et senere forslag udarbejdet af Struense indeholdt ikke forbuddet over for skarpretterne.

I Danmark afløses i løbet af det 17de århundrede middelalderens danske bødler af kongeligt ansatte skarprettere, og samtidig overtages embederne af nye fra Tyskland indvandrede skarpretterslægter, hvor embederne går i "arv" og slægterne gifter sig indbyrdes. Dette gælder også de nedenfor omtalte.

I det følgende er der fokuseret på nogle af de i slægtsoversigten (alboge.dk) nævnte skarpretteres virke som kirurger og de deraf følgende stridigheder med de uddannede kirurger

Jochum Wagner

4. juni 1708 indgiver stadskirurg i Odense, Hans Richardt en klage over Jochum Wagner:

"Saasom jeg underskrevne allerydmygeligst er forarsaget at andrage og beklage mig for Eders Excellence og Velbaarenhed, hvorledes jeg ej efter min allernaadigste Konge og Herres Brev maa eller kan nyde den Frihed, som det mig bevilger og tillader, at maa lade mig bruge som Badskeer og Chirurgus her paa Stedet, uden Hinder eller Forfang i nogen Maader, dertil jeg og af Københavns Facultas medic er examineret og dygtig befunden, hvorudi min Næring bestaar at opholde Hustru og smaa Børn med, men som jeg derudi daglig graveres af Skarpretteren her paa Stedet, som nyder sin Frihed og Ophold med aarlig Løn af Byen og Amterne paa Landet, som han rimeligen og vil kunne leve af, og dog dagligen tager mange Patienter an, baade inden og uden Bys, det jeg fattig Mand, der sidder med Hustru og mange smaa Børn skulde leve af, hvilket ej burde være; ..." (Bøddel og Kirurg, side 25)

Klagen medfører, at Jochum Wagner 15. august 1708 bliver påbudt at holde sig fra at behandle patienter, men allerede året efter må Jochum Wagner forsvare sig mod en ny klage.

Johan Christian Møller

Også hans efterfølger i skarpretterembedet Johan Christian Møller, der bliver gift med Jochum Wagners enke Lisbeth Liebeknecht, fortsætter med "lægegerningen", idet han 3. juni 1716 får en bøde på 2 rdl. for at have behandlet en muremester indvortes med enebærolie. Samtidig bliver han "foreholdt og anbefalet sig at entholde at tage nogen under kur eller til at kurere her i byen enten ved udvortes eller ved indvortes kur, såfremt han ikke derfor vil svare og betale til straf 10 rigsdaler." (Bøddel og Kirurg, side 30).

Christian Røselser

Skarpretteren i Nyborg Christian Røselser, som efterfølger Christian Seyler (også kaldet Seidler) i 1754 og samtidig bliver gift med enken Elisabeth Wagner (datter af Vitus Wagner og Christine Liebeknecht), nedskriver i sine optegnelser en række recepter, hvoraf kun en enkelt skal nævnes her:

"Nu habe einige stücke auszeignen wollen Artzeney gebrauchlig, welches ich selber Wahrhaftig gebraucht und auch Brabatum Befunden"

(1) *Vor den Brandt zu stillen es sey mit Feyr oder Wasser.*

Rp. Nim Weissen Boliss

Gärsten Meehl

Dass Weise von Eiern

Und Rosen Wasser

Dass rühre durch einander, dass es wie ein Salve Bleibt, auf ein tuch wie ein Plaster gestrichen und über den Brandt gelegt. Smir aber auf den Schaden oder aufs Plaster. Lein öhl, sonst Kan mans nicht gut wider ab Krigen, den es Kliestert gar starck." (Bøddel og Kirurg, side 57)

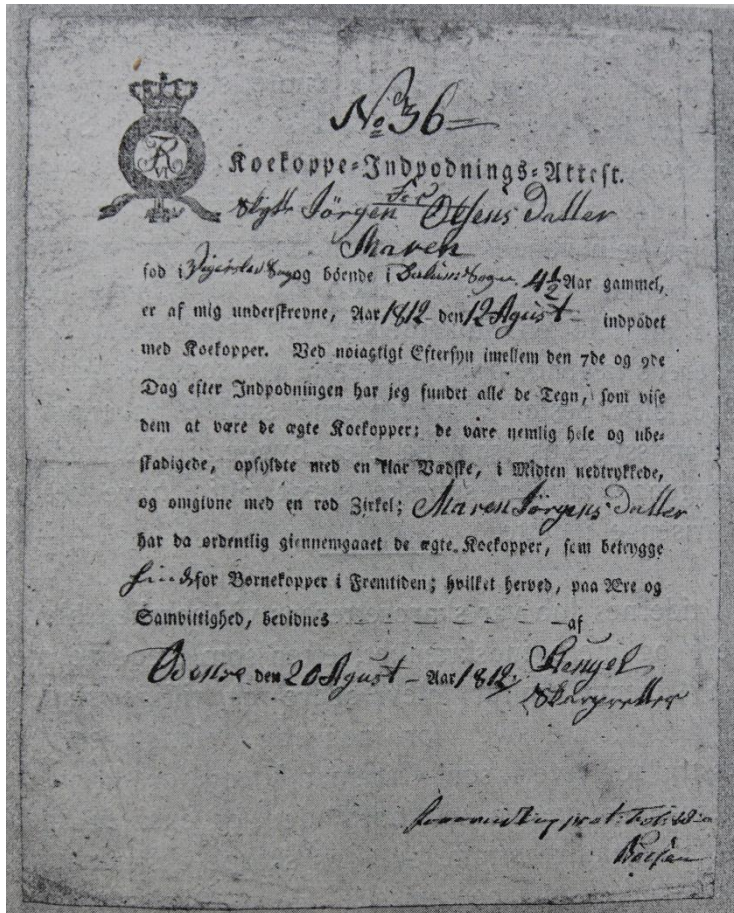
Jochum Heinrich Stengel

Den senere skarpretter i Odense, Jochum Heinrich Stengel (født 1773 som søn af Augustinus Stengel og Christine Marie Suhr, enke efter den førnævnte Johan Christian Møller i hans 3. ægteskab) var en af de mest anvendte vaccinatorer i Odense og hans virke kan ses i Odense kirkebøgerne. Nedenfor er gengivet en vaccinationsattest udstedt af Stengel i 1812. Originalen tilhører "Medicinsk Selskab" i København.

Margrethe (enke efter Christian Seyler d. ældre)

I Fredericia stævner byens kirurg Henrik Dreyer i 1721 enken efter skarpretter Christian Seyler d. ældre (død 1719) og får hende idømt en bøde på 2 rdl. samt procesomkostninger på 5 rdl. og 2 mark. Som følge heraf sender enken Margrethe et andragende til kongen om særlig tilladelse: "Margrethe afg. Seyler's forrige skarpretters fra Fredericia, andrager, at det af alders tid har været skarpretterne tilladt at forhjælpe alle fattige og benbrudte med medikamenter, ja, når stadens og regimentsfeltskærererne har ganske forladt patienterne og ikke kunnet hjælpe dem til deres helbred, har hun såvel i mandens levende live som efter hans død dem antaget og hjulpet; men som stadsbarberer Henrik Dreyer for sådan hendes hjælp mod mange, som er fra ham gået uden helbred men af hende er blevne hjulpede, har påkastet hende proces, så beder hun om befrielse for samme søgning og tilladelse at må hendes korte livstid at forhjælpe enhver nødrængende, som har hendes hjælp behov og det for billig betaling. ..." (Bøddel og Kirurg, side 34)

Hverken Margrethe eller sønnen Christian Seyler d. yngre (skarpretter til sin død i 1725) får dog kongelig bevilling.

Vitus Wagner

Alligevel forsøger Vitus Wagner, skarpretter i Fredericia fra 1728 da forgængereren Augustinus Pflug dør i en duel, at udøve kirurgisk virksomhed, men bliver også mødt med en påklage fra stadskirurgen Dreyer og bliver pålagt på bytinget i 1729 ikke tage patienter. Bøden er på 10 rdl. (halvdelen til kirurgen og halvdelen til byens fattige).

Gordon Albøge. 16.2.2018